

Ilmar Tomuski mängulised ja humoorikad keeleraamatud

Katrin Hiietam

tõlk, tõlkija, rootsi keele õpetaja Glasgow' ülikoolis

Artiklis käsitletakse kaht Ilmar Tomuski sulest viimasel paaril aastal ilmunud raamatut, kus tuuakse välja eesti keele mitmetasandilisus, humoorikus, keerukus ja kummalisus. Mõtisklen siinses artiklis selle üle, kuidas selliseid pealtnäha meelelahutuseks mõeldud kirjandusteostest võetud materjali oleks võimalik kasutada keeleõppes. Näitan, et nimetatud raamatud on suunatud laiemale lugejaskonnale kui vaid noorem vanuserühm, ning pakun võimalusi eesti keele tundide mitmekesistamiseks Tomuski lugusid kaasates. Artiklis ei paku ma põhjalikku ülevaadet kõikidest peatükkidest, vaid koondan tähelepanu mõnele üksikule näitele.

Ilmar Tomuskilt hiljuti ilmunud raamatud „Kõrvalised isikud“ (Tallinn: Tammerraamat, 2020, 91 lk) ja „Kops läks üle maksa“ (Tallinn: Tammerraamat, 2021, 87 lk) käsitlevad eesti keelt kui tuhandete mänguliste võimaluste allikat. Illustratsioonide põhjal võiks arvata, et raamatupoes on teosed paigutatud lastekirjanduse riiulile. Raamatutega tutvunule tundub aga, et ehk on eeldatud lugejaskond siiski veidi laiem, sellele vaatamata, et kõik lood on paraja pikkusega ka väiksematele lugejatele – iga lugemisekskuulamiseks kulub umbes kümme minutit. Tomuski raamatud pakuvadki põnevaid avastusi nii alles keelt õppivatele noorematele lugejatele kui ka täiskasvanud keeleuurijatele.

Mõlema teose alguses on autoripoolne eessõna „Mida sõnad tegelikult tähendavad?“, mis kutsub lugejat üles mõtlema selle üle, kuidas eesti keele sõnu igapäevases kõnes kasutatakse, kuid ka selle üle, millised on sõnade tegelikud tähendused. Raamatud kirjeldavad ühe üsna tavalise perekonna igapäevaseid tegemisi ning toovad välja see, kuivõrd palju erinevaid

võimalusi on eestikeelsete sõnade ja väljendite mõistmiseks. Sündmusi kirjeldab autor lasteaia lõpurühmas käiva poisi silmade läbi, kelle fantaasia tundub olevat piiritu. See poiss on samas ka erakordselt taibukas ja terava mõistusega laps, kes vanematega suheldes juhib lugejat-kuulajat ka eesti keele peale mõtlema, tõlgendades keeles kasutatavaid väljendeid oma lapseliku arusaamise kohaselt.

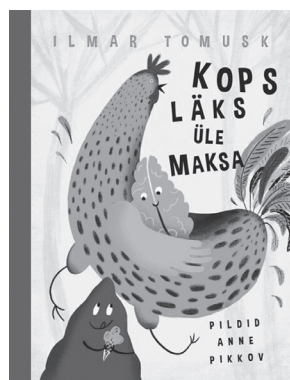
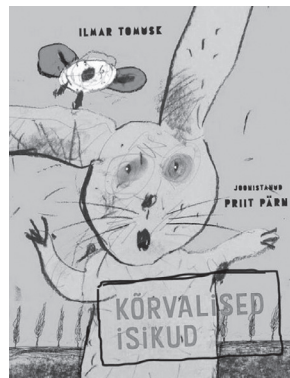
Raamatute sünnilood

Tomuski sõnul tekkisid teosed mõttest näidata lastele, kuivõrd põnev ja huvitav on eesti keel ning samas kui naljakad võivad mõned väljendid olla, kui hakata mõtlema selle üle, mida iga neis leiduv sõna tähendab. Samuti on Tomusk arvamusel, et eesti keele rääkijad ei tunne enam paljusid kõnekäände ja ütlusi ning et tema teosed võivad abiks olla eesti keele õpetamisel ja õppimisel, kuna need esitavad paljusid väljendeid humoorikas kontekstis ja samas selgitavad ka nende tegelikku tähendust.

Kui uurisin, kuidas Tomusk lugusid kirjapanekuks ette valmistas, oli vastuseks, et esimese raamatu kirjutamisel olid abiks sõnaraamatud, näiteks sünonüümisõnastik ja eesti keele seletav sõnaraamat ning vanasõnaraamat. Teise raamatu valmimiseks andis tõuke aga tänaval juhuslikult kuulnud väljend „kirevad riided“, mis tõi autorile silme ette pildi riidest, mis nii kõva häälega kirevad, et segavad koosolekut. Tomuski sõnul on teise raamatusse kogutud lood üles ehitatud igapäevakeeles kasutatavatele väljenditele ja mitte neile, mis eelnimetatud teatmeteostes kirjas.

Peale „Kõrvaliste isikute“ ilmumist tehtud intervjuus¹ rääkis Tomusk raamatu sünniloost. Naljakana või isegi kummalisena tundusid Tomuskile näiteks eesti keeles olevad riidetamisega seotud väljendid, kuna neis kasutatakse palju sisseütlevat käänat, näiteks *pane kindad kätte, kingad jaga, mantel selga*, kuid tegelikult pannakse käed kindasse, jalad kingadesse ning

¹ <https://lastekraan.err.ee/1059566/ilmar-tomusk-raagib-raamatust-korvalised-isikud> (vaadatud 06.08.21).

mantlisse lähevad nii selg kui ka kõht ja muu, nagu kirjeldatud loos „Talv on käes“². Neis väljendites kasutatud sisseütlev kääne märgib olukorda, kus üks objekt liigub suunaga teise objekti sisse. Eesti keeles kasutatavates väljendites on käändemarker millegipärast semantilisest aspektist vaadelduna n-ö vale sõna küljes. Tomusk toobki selle keelenüansi välja ja tulemus pakub lugejale palju nalja. Alljärgnevalt peatun lühidalt mõnel minu jaoks huvipakkuvamal väljendil ja sõnal mõlemast raamatust ning pakun välja võimalusi nende keeleõppes kasutamiseks.

Kuidas ma Tomuski tekste õpetajana keeletunnis kasutaksin

Nagu artikli alguses mainitud, pakuvad Tomuski kaks raamatut ohtralt võimalusi keele uurimiseks ja õppimiseks mitmele vanuserühmale. Kui rääkida noorematest õppijatest ja ehk ka eesti keelt teise keelena õppijatest, annavad Tomuski lood inspiratsiooni naljakate näidendite esitamiseks, mille abil ka uut sõnavara omandada. Vanemate õpilastega võib proovida mõelda keelest kui süsteemist ja reeglistikust ning tähenduse ja vormi omavahelisest seosest. Järgnevalt vaatlenki konkreetsete lugude näitel lähemalt kujundlikke väljendeid („Mind tehti oinaks“), sõnade mitmetähenduslikkust („Otsas“) ja eri sõnaliikide vormilist samasust („Mis teed?“).

Mind tehti oinaks. Kas iga väljendi tähendus võrdub väljendis olevate sõnade tähenduse summaga? Paljud lood Tomuski raamatutes näitavad, et alati ei ole see nii. Kujundlikke väljendeid – kõnekujundeid – on teemad kaupa koondatud mitmes loos, siinkohal peatun jutul „Isa on oinas“ (raamatust „Kops läks üle maksa“), milles isal on töö juures tekkinud probleeme. Selles loos on kasutatud palju konteksti sobivaid väljendeid, näiteks *patuoinaks tegema, pöördese minema, töötatud maale viima, leiba lauale tooma, hüüdjaks hääleks kõrbesse jääma, vaipa alt ära tõmbama* jmt, mis nõuavad lugejalt ka veidi kultuuriloo tundmist. Lisaks on loos kasutatud vanasõnu, näiteks *kui pime juhib pimedat, kukuvad mõlemad*

² Raamatus „Kops läks üle maksa“ kasutatud kõnekujundite humoorikust näitlikustab Tomusk ERR-i Lasteekraani veebikanalis „Lastekirjandusministeeriumi“ saates <https://lasteekraan.err.ee/1608334007/> lastekirjandusministeerium (vaadatud 16.11.21).

auku või kes külvab tuult, löikab tormi, mille sisu oleks ehk vaja keeleõppijatega lahti rääkida.

Selliste väljendite tähendus jääb ehk väiksematel õppijatel või siis eesti keelt teise keelena õppijatel esmalt arusaamatuks. Vahest oleks lisaks selgitamisele kasu ka nende mänguliselt läbinäitlemisest? Suuremate õppijatega võiks arutada, mis on kõnekujundid ja mis on vanasõnad, kuidas neid eristada ja miks neid keeles kasutatakse.

Otsas. Eesti keelt emakeelena rääkides võib-olla ei mõtle keele kasutajad nii palju sellele, mida täpselt iga sõna tähendab ja kas neid tähendusi on ainult üks. Heaks näiteks selle kohta võiks tuua loo „Kommid on otsas“ (raamatust „Kõrvalised isikud“), milles keerleb jutt sõna *otsas* tähenduste ümber, näiteks *kommid on otsas, kapi otsas oli kommipakk ning palun vaata mulle otsa*.

Vanemate keeleõppijatega võiks proovida teha uurimistööd ja välja selgitada, mida täpselt iga *otsas* tähendab. Samuti miks öeldakse eesti keeles *torni otsast, aga maja katusel, pea peal*, aga mitte *pea otsas*. Mis vahe on väljenditel *kapi peal* ja *kapi otsas*? Mõtisklemist jätkub palju muugi üle, näiteks kui palju on määrsõna *otsas* tähendus säilinud ülaltoodud väljendites ja kuidas otsustada, millistes väljendites ei viita „otsas“ enam mingisugusele asukohale ruumis, vaid märgib lihtsalt tegevuse või protsessi lõpule jõudmist.

Mis teed? Kas fraasis *mis teed?* on *teed* tegu- või nimisõna? Kuidas lugeja või kuulaja sellest aru saab? Küsimusele „Mis teed?“ võib anda mitu vastust, näiteks „Midagi“ või hoopis „Piparmündi“ või „Uut asfaltteed“. Eesti keeles on osal eri tähendustega sõnadel sarnane morfoloogiline vorm. Seda on illustreeritud jutus „*Ema teeb teed ja isa teeb teed*“ (raamatus „Kops läks üle maksa“). *Teed* on nii tegusõna ainsuse teise pöörde vorm kui kahe eri tähendusega nimisõna morfoloogiline vorm. Kuidas keelekasutajad aru saavad, millist tähendustest just silmas peetakse? Suulises kõnes ja kontekstis olevast küsimusest „Mis teed?“ arusaamisel ei teki ilmselt väärarusaamisi, kuna tähenduse mõistmisele aitab kaasa ka midagi muud peale lihtsalt sõnade. Mis täpselt, on jällegi üks võimalik uurimisteema, näiteks gümnasiumi vanemas astmes. Veelgi keerulisem on aga sellised avastusi püüda kuidagi eesti keele reeglite või mõne grammatikateooria abil selgitada.

Lõpetuseks

Tomuski kirjutatud jutud tunduvad lugejale naljakad. Võiks jällegi küsida *miks*? Millal tundub kellegi keelekasutus naljakas? Kas siis, kui mingisuguseid reegleid rikutakse? Kui jah, siis milliseid keelereegleid on Tomuski lugudes rikutud koomilise efekti saavutamiseks?

Artiklis tutvustasin Tomuski hiljuti ilmunud kahte mitmekülgset keeleraamatut, mis pakuvad huvitavat lugemist nii lasteaia- kui ka koolieelsetele, samuti materjali ja inspiratsiooni keelest huvitatud täiskasvanutele, näiteks õpetajatele või teadlastele lihtsamateks või suuremateks eesti keele uurimusteks. Püüdsin välja tuua mõned võimalused ja ideed selle kohta, milliseid tegevusi saaks Tomuski jutte kasutades eesti keele õppijatega ette võtta. Ehk kattuvad mõned ülaltoodud ideed ka Tomuski ettekujutusega ja ehk on mõnest abi keeletunni mitmekesistamisel.

OK